

Хамзаева А.М.

**МАМЛЕКЕТТИН СОЦИАЛДЫК САЯСАТЫНЫН ПРИОРИТЕТТҮҮ
БАГЫТТАРЫ**

Хамзаева А.М.

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ
ГОСУДАРСТВА**

A.M. Khamzaeva

PRIORITY DIRECTIONS OF SOCIAL POLICY OF THE STATE

УДК: 322.911.63(1-31)

Макалада Кыргыз Республикасынын калкынын учурдагы жашоо деңгээлинин анализи жасалды. Анализдин натыйжасында калктын жашоо деңгээлин жана сапатын жакшыртуу жаатында реформаларды жасоо зарылдыгы негизделип, өлкөдө социалдык бакубаттуулукка жетишүү үчүн талап кылынган иш-чаралар жана мамлекеттин социалдык саясатынын алгылыктуу багыттары изилденди.

Негизги сөздөр: социалдык саясат, социалдык камсыздоо, социалдык коргоо, социалдык бакубаттуулук, социалдык багыттагы экономика, калктын жашоо деңгээли, жакырчылыктын деңгээли.

В статье проведен анализ показателей уровня жизни населения Кыргызской Республики в настоящее время. По результатам анализа обоснована необходимость проведения реформ в области улучшения уровня и качества жизни населения, исследованы меры, способствующие повышению социального благосостояния в стране и приоритетные направления социальной политики государства.

Ключевые слова: социальная политика, социальное обеспечение, социальная защита, социальное благосостояние, социально ориентированная экономика, уровень жизни населения, уровень бедности.

In the article the analysis of indicators of living standards of population of the Kyrgyz Republic at the present time. According to the analysis of the necessity of reforms in improving the level and quality of life of the population, examined the measures enhancing social welfare in the country and priority directions of social policy of the state

Key words: social policy, social security, social protection, social welfare, socially oriented economy, the standard of living of the population, level of poverty.

Кыргыз Республикасынын учурдагы экономикалык жана социалдык саясатынын, бардык деңгээлдер-

деги мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн түпкү максаты калктын жетиштүү деңгээлдеги жашоосун камсыз кылуу, тагыраак айтканда социалдык бакубаттуулукту камсыз кылуу болууга тийиш. Ошондуктан акыркы мезгилдерде өлкөнүн коомдук, саясий турмушунда, экономикалык изилдөөлөрдө социалдык багыттагы рынок экономикасын калыптандыруу зарылдыгы байма-бай айтылууда.

Социалдык бакубаттуулук – бул саясий, экономикалык жана социалдык факторлордун жагымдуу таасиринин натыйжасында калктын жашоо деңгээлин жана сапатын жогорулатуу. Мындан улам калктын жашоо деңгээлин изилдөөдө аталган факторлорун таасирин аныктоо маанилүү болуп саналат. Социалдык багыттуу рыноктук экономиканы түзүү жана ага шайкеш келген экономикалык саясатты жүргүзүү, өлкөнүн экономикасын жана рыноктук механизмдер менен мамилелерди өнүктүрүү, социалдык бакубаттуулукка жетишүү үчүн азыркы мезгилде экономиканы модернизациялоо, кирешелердин бөлүштүрүлүшүнүн балансына жетишүү, калктын аз камсыз болгон катмарларынын жашоо шартын жакшыртуу, социалдык камсыздоону өркүндөтүү багытында иш-чараларды жандандыруу талап кылынат.

Жалпысынан, акыркы жылдарда республикада калктын жашоо деңгээлин мүнөздөөчү негизги көрсөткүчтөрдүн өсүү тенденциясы байкалууда. Алсак, калктын киши башына туура келген акчалай кирешелери, орточо айлык акынын, орточо айлык пенсиянын деңгээли, жашоо минимуму жылдан-жылга акырындык менен жогорулап жатканы бай-калат (1-таблица).

Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээлинин негизги көрсөткүчтөрү (жылдын аягына)

Көрсөткүчтөр	2011	2012	2013	2014	2015
Үй чарбалардын керектөөсү, млн сом	267777,2	332077,6	380271,7	420335,3	410969,4
Киши башына, миң сом	50,9	62,0	96,6	74,5	71,3
Өткөн жылга % менен	108,6	110,2	107,2	102,8	94,2
Калктын акчалай кирешелери (айына орто эсеп менен, киши башына), сом	2936,4	3215,8	3336,3	3957,5	4074,5
Кызматкерге эсептелинген орточо айлык, сом	9304	10726	11341	12285	13 483
Минималдык эмгек акы, сом	690	760	840	900	970
Кызматкерге эсептелинген орточо айлык акынын минималдык эмгек акыга катышы, эсе	13,5	13,5	13,5	13,7	13,9
Пенсионерге эсептелинген орточо айлык пенсия, сом	3853	4274	4508	4710	4896
Минималдык керектөөчүлүк корзинанын баасы, сом	2853,5	2821,8	2989,5	3238,0	3369,0
Киши башына туура келген айлык жашоо минимуму, сом: Бардыгы	4390,0	4341,2	4599,2	4981,5	5183,0
Эмгекке жарамдуу калк	4920,7	4850,3	5139,7	5563,2	5799,8
Киши башына туура келген акчалай кирешелердин жашоо минимуму менен катышы, %	66,9	74,1	72,5	79,4	78,6

Булагы: Улуттук статистика комитети. Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээли: 2011-2015-жж. - Б., 2016.

2-таблица

Кыргыз Республикасындагы үй чарбаларынын кирешелери (ай сайын киши башына, сом)

Көрсөткүч-төр	2011	2012	2013	2014	2015
Акчалай кирешелер, бардыгы	2936,4	3215,8	3336,3	3957,5	4074,5
Анын ичинен эмгек ишмердүүлүгүнөн алынган кирешелер	1827,4	2105,6	2128,5	2440,2	2647,3
Социалдык трансферттер	418,5	536,6	572,8	618,6	662,0
Өздүк чарбадан алынган кирешелер	516,8	428,3	479,1	719,2	571,0
Башка акчалай келип түшүүлөр	173,7	145,3	155,9	179,6	194,3

Булагы: Улуттук статистика комитети. Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээли: 2011-2015-жж. - Б., 2016

Таблицадан көрүнүп тургандай, каралган беш жыл ичинде киши башына туура келген керектөө чыгымдары менен орточо эмгек акы дээрлик 1,5 эсе көбөйсө, калктын акчалай кирешелеринин, пенсиянын орточо өсүү темпи жылына 104-105% түзгөн. Анткен менен калктын орточо акчалай кирешелери азырынча керектөөнү камсыздоо үчүн жетишсиз деңгээлде (2015-жылы кирешелер керектөөнүн 78,6% гана камсыздаган). Жашоо минимумунун чоңдугу 2015-жылы киши башына орто эсеп менен 5183 сомду түзүп, 2014-жылга салыштырмалуу 4%, 2011-жылга салыштырмалуу 20% көбөйгөн. Жашоо минимумунун дээрлик 65% же 3369 сомун азык-түлүк корзинасынын наркы түзгөн. Мамлекеттин социалдык кепилдиги катары кызмат кылган минималдык эмгек акы учурда бекитилген минималдык керектөөчүлүк корзинанын болжол менен 28% камсыз кылат. Мындан сырткары пенсионерге эсептелинген орточо айлык пенсия да керектөө корзинасын толугу менен камсыз кыла албайт.

Калктын жогорку жана төмөнкү деңгээлде камсыз кылынган 20 пайызынын кирешелеринин катышын салыштырсак, статистикалык мааламыттарга ылайык, калктын кирешелери эң көп 20 пайызына жалпы кирешелердин 44,5%, ал эми кирешелери эң аз 20 пайызына бардык кирешелердин 5,9% гана туура келет. Бул топтордун ортосундагы ажырым акырындап азайып бараткан менен, кирешелерди бөлүштүрүүдө да көйгөйлөр бар экендиги талашсыз.

Калктын негизги киреше булактарына эмгек ишмердүүлүгүнөн алынган кирешелер (эмгек акы), социалдык трансферттер, өздүк чарбадан алынган кирешелер жана башка булактардан акчалай түшүүлөр кирет. Аталган көрсөткүчтөрдүн 2011-жылдан 2015-жылга чейинки өзгөрүү динамикасы кийинки таблицادا чагылдырылды (2-таблица).

Калктын кирешелери 2015-жылы киши башына айына 4074,5 сомду түзүп, 2011-жылга салыштырмалуу 1,4 эсе көбөйгөн. Жалпы кирешелердин 65% эмгек ишмердүүлүгүнөн, 16,2% социалдык трансферттерден жана 14% жеке көмөкчү чарбаларда өндүрүлгөн айың чарба продукциясын сатуудан алынган.

Аймактар боюнча кирешелердин деңгээлинин айырмачылыгын алып карасак, 2015-жылы Бишкек шаарында, Чүй жана Ош облустарында киши башына кирешелердин өлчөмү орточо республикалык деңгээлден жогору, Ысык-Көл облусунда республикалык деңгээлге жакын, ал эми Нарын, Жалал-Абад, Талас жана Баткен облустарында андан төмөн болгон. 2010-жылы киши башына түшкөн кирешенин көлөмү 2494,4 сомду түздү. 61,4% эмгек ишмердүүлүгүнөн, 13,6% социалдык трансферттерден, 17,4% өздүк

чарба кирешесинен, 7,6% башка булактардан камсыз кылынган.

Жалпылап айтканда, акчалай кирешелердин деңгээли жашоо минимумун камсыз кылууга жетишсиз, мамлекет тарабынан бөлүнгөн социалдык трансферттердин көлөмү аз, ошондуктан республикада калктын жакырчылык көрсөткүчү жогору бойдон калууда. Мамлекеттик жана жеке сектордо азыркы учурда калктын жашоосун камсыз кылган деңгээлде киреше жаратуу мүмкүнчүлүктөрүн издөө жана негиздөө талап кылынат.

Изилденген 5 жыл ичинде республикада жакырчылык чегинде жашаган жарандардын саны 5,5%, курч жакырчылыктын деңгээли 70,3% кыскарган менен, 2015-жылы жакырчылык көрсөткүчү 2014-жылга салыштырмалуу 1,5% жогорулаган (3-таблица).

3-таблица

Жакырчылыктын жана курч жакырчылыктын деңгээли

Көрсөткүчтөр	2011	2012	2013	2014	2015
Жакырчылыктын чеги, киши башына жылына сом менен	25849,00	26181,89	27768,50	29825,08	31573
Курч жакырчылыктын чеги, киши башына жылына сом менен	16089,00	15434,18	16249,10	17588,03	18233,51
Жакырчылыктын жалпы деңгээли, %	36,8	38,0	37,0	30,6	32,1
Курч жакырчылыктын деңгээли, %	4,5	4,4	2,8	1,2	1,2

Булагы: Улуттук статистика комитети. Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээли: 2011-2015-жж. - Б., 2016

Тактап айтканда, 2015-жылы республиканын калкынын 32,1%, же 1 млн 931 миң адам жакырчылыктын, калктын 1,2% же 75 миң адам курч жакырчылыктын чегинде жашаса, алардын 67,7% айыл жерлеринде жашаган. Чет өлкөлөрдө иштеген эмгек мигранттарынын кирешелерин эске албасак, жакырчылык 32,1%дан 38,4%га жетерин белгилей кетүү зарыл.

Аймактар боюнча алганда жакырчылык деңгээли Ош жана Жалал-Абад облустарында гана тиешелүү түрдө 2,8% жана 1,3% төмөндөгөн. Калган облустарда орто эсеп менен 4% жогорулаган. Анткен менен эмгек миграциясы түштүк регионго көбүрөөк мүнөздүү болгондуктан, мигранттардын кирешелерин чыгарып салганда Жалал-Абад, Баткен жана Ош облустарында жакырчылык көрсөткүчү дээрлик 10% жогорулайт, калган аймактарда анын таасири анчалык чоң эмес.

Калктын жетиштүү жашоо деңгээлин камсыз кылуу азыркы учурда төмөнкү тенденциялар менен байланыштуу: экономиканын калктын жашоо минимумун камсыз кылуу жөндөмдүүлүгү төмөн; өздүк чарба продуктуларын керектөө жогорулады; жакырчылыктын региондор боюнча таралышы бирдей эмес; калктын бакубаттуулугунун төмөндүгү жумушсуздук менен байланышкан.

Социалдык багыттагы экономиканы калыптандаруу үчүн азыркы убакытта экономиканын мүмкүнчүлүктөрү аз, бирок экономиканын өнөр жай, айыл чарба, кайра иштетүү тармактарында бул багытта модернизация жүргүзүү зарыл. Анткени, мисалы, айыл чарба тармагынын абалынан тамак-аш, кайра иштетүү өнөр жай тармактарынын абалы көз каранды, ал эми бул тармактардын абалынан калктын иш орундары менен камсыз болушу көз каранды. Иш менен камсыз кылуунун натыйжасында калктын кирешелеринин көбөйүшү сатып алуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатат. Мамлекет тиешелүү товарлар жана кызматтар менен камсыз кылууну жөнгө салууга тийиш. Ошондуктан мамлекет экономика тармактарынын натыйжалуу иштешин камсыз кылуу, региондордун өнүгүшүндөгү айырмачылыктарды жоюу менен калктын жашоосунун деңгээлин жана сапатын жогорулатууга тийиш.

Социалдык саясат эң оболу мамлекет кепилдик берген социалдык милдеттенмелерди толугу менен аткарууга, калктын жашоо деңгээлин көтөрүүгө, жарандардын социалдык жактан корголбогон категорияларынын абалын жакшыртууга багытталышы керек. Эмгекке жарамдуу калкты экономикалык активдүүлүккө шыктандыруу, социалдык жактан корголбогон жарандарга бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүү, жарандардын аялуу катмарларына даректүү социалдык жардам берүү бүгүнкү күндө социалдык саясаттын приоритеттүү багыттарын түзүшү керек.

Бул приоритеттүү багыттар боюнча төмөнкү конкреттүү иш-чараларды ишке ашыруу талап кылынат:

- калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү чараларын активдештирүү, өндүрүмдүү иш менен камсыз кылуу аркылуу жумушсуздукту кыскартуу, эмгек рыногунда суроо-талап менен сунуштун дисбалансын орнотуу;
- секторлордо, өзгөчө мамлекеттик жана жеке сектордо эмгек акыдагы айырмачылыктарды, кирешелердин бөлүштүрүлүшүн жөнгө салуу;
- инфляциянын таасирин азайтуу, социалдык колдоо чараларынын багыттуулугун жана натыйжалуулугун жогорулатуу жана социалдык камсыздоо системасынын туруктуулугун жогорулатуу;
- социалдык иштин жаңы натыйжалуу формаларын кийирүү, калкты социалдык жактан коргоонун стандарттарын өркүндөтүү;
- аз камсыз болгон үй-бүлөлөргө жардамдын даректүүлүгүн камсыздоо жана жөлөкпулдардын өлчөмүн жогорулатуу;
- балдар, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген жарандар үчүн базалык кызматтардын бирдей

жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу жана жеткиликтүү жашоо-тиричилик түзүү.

Мына ушундай натыйжалуу кызматташтыктын натыйжасында экономикалык мамилелерде социалдык адилеттүүлүк орун алганда гана социалдык багыттагы экономиканы орнотуу үчүн өбөлгөлөр түзүлөт.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2015-жылдын 27-февралындагы №85 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында 2015-2017-жылдарга социалдык коргоону өнүктүрүү программасы. - Бишкек, 2016

2. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2016-жылдын 14-июлундагы №395 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын 2018-2019-жылдарга социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн божомолу. - Бишкек, 2016.

3. Кыргыз Республикасынын калкынын жашоо деңгээли: 2011-2015-жж. Улуттук статистика комитети. - Бишкек, 2016.

4. Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык абалы: 2011-2015-жж. Улуттук статистика комитети. - Бишкек, 2016.

Рецензент: к.э.н., доцент Атабеков А.К.